

Олександр СОХАЦЬКИЙ

викладач, Тернопільський національний економічний університет,
Тернопіль, Україна, s_sokhatsky1993@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-8735-866X

ВІЙСЬКОВІ ВИТРАТИ В УМОВАХ ЗРОСТАННЯ ГЕОПОЛІТИЧНИХ РИЗИКІВ ТА ЗМІНИ ХАРАКТЕРУ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ

Вступ. В умовах зростаючої геополітичної напруги, розширення конфліктних зон та зміни характеру сучасних міжнародних конфліктів актуалізується питання щодо визначення обсягів військових витрат як з позицій достатності, що в будь-який момент дають змогу захистити державні кордони та безпеку громадян, так із позицій розумності, що дають можливість не допустити негативних макроекономічних ефектів, насамперед – погіршення соціальних умов для населення.

Відтак, підґрунтям для вирішення зазначеного завдання є, передусім, переосмислення природи міжнародних конфліктів та особливостей їх прояву в сучасних умовах, дослідження складових військових витрат, а також їх ролі в процесі забезпечення обороноздатності держави в умовах нових реалій.

Мета – з'ясувати суть військових витрат в умовах зміни характеру сучасних міжнародних конфліктів для вироблення наукових підходів щодо визначення їх обсягів і структури.

Методи. У дослідженні сутності військових витрат та з'ясуванні їх складових використано методи аналізу та синтезу, порівняння й узагальнення.

Результати. Аналіз сучасних конфліктів та воєн у світі дав змогу виявити особливості їх прояву, аргументувати “гібридний” характер сучасних конфліктів та визначити суть асиметричних війн, що передбачає використання не лише класичних політичних і військових методів та інструментів для їх вирішення, а й нетрадиційних, таких як інформаційний, економічний, соціологічний вплив тощо. З'ясовано неоднозначність у трактуванні сутності та структури військових витрат українськими та зарубіжними дослідниками, міжнародними організаціями (ООН, НАТО, МВФ) та визнаними у світі дослідницькими інститутами, що займаються проблемами війни та миру. Запропоновано трактувати військові витрати як вагому складову оборонних та безпекових витрат, пов'язаних із розбудовою військової організації держави для виконання завдань військової доктрини. З метою забезпечення транспарентності військових витрат в умовах відкритих економік пропонується виокремити витрати на міжнародну діяльність, спрямовані на збереження миру на планеті.

Перспективи. Подальші наукові дослідження військових витрат доцільно проводити з позицій з'ясування їх впливу на основні макроекономічні показники діяльності держави.

Ключові слова: військові витрати, міжнародні конфлікти, “гібридні” та асиметричні війни, глобальна нестабільність.

Рис.: 1, бібл.: 30.

Александр СОХАЦКИЙ

преподаватель, Тернопольский национальный экономический университет,
Тернополь, Украина

ВОЕННЫЕ РАСХОДЫ В УСЛОВИЯХ РОСТА ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ РИСКОВ И ИЗМЕНЕНИЯ ХАРАКТЕРА МЕЖДУНАРОДНЫХ КОНФЛИКТОВ

Введение. В условиях растущего геополитического напряжения, расширения конфликтных зон и изменения характера современных международных конфликтов актуализируется вопрос об определении объемов военных расходов как с позиций достаточности, что в любой момент позволит защитить государственные границы и безопасность граждан, так и с позиций разумности, что позволит не допустить негативных макроэкономических эффектов, в первую очередь – ухудшения социальных условий для населения.

Следовательно, основой для решения указанной задачи является, прежде всего, переосмысление сущности международных конфликтов и особенностей их проявления в современных условиях, исследование составляющих военных расходов, а также их роли в процессе обеспечения обороноспособности страны в условиях новых реалий.

Цель – выявить суть военных расходов в условиях изменения характера современных международных конфликтов для выработки научных подходов к определению их объемов и структуры.

Методы. При исследовании сущности военных расходов и выяснении их составляющих использованы методы анализа и синтеза, сравнения и обобщения.

Результаты. Анализ современных конфликтов и войн в мире позволил выявить особенности их проявления, аргументировать “гибридный” характер современных конфликтов и определить суть асимметричных войн, что предусматривает использование не только классических политических и военных методов, а также инструментов для их решения, но и нетрадиционных, как информационное, экономическое, социологическое влияние и др. Выяснено неоднозначность в трактовке сущности и структуры военных расходов украинскими и зарубежными исследователями, международными организациями (ООН, НАТО, МВФ) и признанными в мире исследовательскими институтами, занимающимися проблемами войны и мира. Предложено рассматривать военные расходы как весомую составляющую обороны и безопасности расходов, связанных с развитием военной организации государства для выполнения задач военной доктрины. С целью обеспечения транспарентности военных расходов в условиях открытых экономик предлагается в структуре расходов выделить расходы на международную деятельность, направленные на сохранение мира на планете.

Перспективы. Дальнейшие научные исследования военных расходов целесообразно проводить с позиций выяснения их влияния на основные макроэкономические показатели деятельности государства.

Ключевые слова: военные расходы, международные конфликты, "гибридные" и асимметричные войны, глобальная нестабильность.

Oleksandr SOKHATSKYI

Lecturer, Ternopil National Economic University, Ternopil, Ukraine, s_sokhatsky1993@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-8735-866X

THE MILITARY EXPENDITURE IN THE CONDITIONS OF GROWING GEOPOLITICAL RISKS AND CHANGES IN THE NATURE OF INTERNATIONAL CONFLICTS

Introduction. In the context of growing geopolitical tensions, the expansion of conflict zones and changes in the nature of modern international conflicts, the question of determining the amount of military spending is relevant, both from the standpoint of sufficiency, which will protect its borders and security at any time, and from the standpoint of reasonableness to prevent negative macroeconomic effects, first of all, deterioration of social conditions for the population.

Therefore, the basis for solving this problem is, first of all, rethinking the essence of international conflicts and the peculiarities of their manifestation in modern conditions, the study of components of military spending, as well as their role in ensuring defense capabilities in new realities.

The **purpose** of the article is to clarify the essence of military spending in the context of changing the nature of modern international conflicts to develop scientific approaches to determining their scope and structure.

Methods. Methods of analysis and synthesis, comparison and generalization in the study of the essence of military expenditures and clarification of their components are used in the article.

Results. The analysis of modern conflicts and wars in the world allowed to reveal the characteristic features of their manifestation, to characterize modern conflicts as "hybrid" and to define them as asymmetric wars, involving not only classical political and military methods and tools for their resolution, but also non-traditional ones. such as information, economics, sociology, etc. Ambiguity in the interpretation of the nature and structure of military spending by domestic and foreign researchers, international organizations (UN, NATO, IMF) and world-renowned research institutes dealing with war and peace has been clarified. It is proposed to treat military expenditures as an important component of defense and security expenditures associated with the development of the military organization of the state to fulfill the tasks of military doctrine. In order to ensure the transparency of military spending in open economies, it is proposed to allocate in the cost structure the costs of international activities aimed at maintaining peace on the planet.

Perspectives. Further research on military spending should be conducted from the standpoint of elucidating their impact on the main macroeconomic indicators of the state.

Keywords: military spending, international conflicts, "hybrid" and asymmetric wars, global instability.

JEL Classification: E62, H52, H56.

Постановка проблеми. Глобальною проблемою людства, що не тільки не знайшла свого вирішення в XXI столітті, а навпаки, ще більше загострилася, є геополітичні та геоекономічні напруги у міжнародних відносинах. За даними Інституту досліджень міжнародних конфліктів (Гейдельберг, Німеччина), на початок 2019 р. у світі відбувалося 213 військових конфліктів між державами, етнічними, релігійними та політичними угрупованнями [1].

Основними причинами є ідеологічні, зокрема релігійні, етнічні відмінності, а також загострення боротьби за природні ресурси (вода, чисте повітря, земля), що набувають нового змісту в умовах катастрофічних змін клімату на планеті. Щорічно, відслідковуючи конфліктні ситуації в світі та аналізуючи їх наслідки, експерти Стокгольмського міжнародного інституту дослідження миру (SIPRI) зазначають, що існуюча турбулентність у міжнародних відносинах не може гарантувати безпеку і в найближчій перспективі [2].

Для протистояння сьогодинішнім конфліктам потрібно, насамперед, чітко розуміти особливості їх прояву, що дасть можливість сформулювати базові принципи побудови національної безпеки, визначити суть військових витрат та основні напрямки їх фінансування у нових умовах геополітичних та геоекономічних реалій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань сутності та особливостей прояву сучасних конфліктів у світі присвячені праці Ф. Гоффмана [3–4], Д. Кілкуллена [5], Дж. М. Куена [6], Ю. Міхеєва, Г. Чернявського та ін. [7]. Значний внесок у з'ясування особливостей “гібридних” воєн та типізацію воєнних конфліктів внесли науковці Національного інституту стратегічних досліджень під керівництвом В. Горбуліна [8].

З'ясуванню понятійної сутності військових витрат, визначенню їх структури,

питанням фінансування та забезпечення транспарентності військових витрат присвятили праці як українські науковці, зокрема: З. Валіулліна [12], А. Жемба [12], Д. Захарова [12], І. Кириленко [9], О. Кириленко [13], С. Полторак [11], О. Сазонець [12], Л. Фещенко [10], так і зарубіжні вчені. Питання структури військових витрат, методичні підходи до їх формування висвітлено в аналітичних матеріалах Стокгольмського міжнародного інституту дослідження миру (SIPRI), резолюції Генеральної Асамблеї ООН, документах Міжнародного валютного фонду, НАТО тощо.

Метою дослідження є обґрунтування суті військових витрат та їх структуризація для забезпечення транспарентності у міжнародних статистичних порівняннях, що дасть можливість визначити їх обсяги відповідно до потреб безпеки та оборони держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія військової справи і національної безпеки – це історія технологічного прогресу. І, як зазначають дослідники, зростання обсягів військових витрат є універсальною характеристикою бюджетів країн світу, закономірністю цивілізаційного розвитку [14].

Для характеристики сучасних міждержавних конфліктів політики та експерти все частіше використовують терміни “гібридна” війна, “гібридні” конфлікти, що на сьогодні не мають однозначного тлумачення, хоча дослідженню їх змісту присвячено багато наукових робіт, зокрема і в Україні [8, 15–17].

Вважається, що вперше поняття “гібридна” війна використав Ф. Хоффман, американський військовий теоретик, для характеристики нової військової реальності. Він зазначав, що через розмивання режимів ведення військових операцій, складність ідентифікації того, хто бореться, і технологій, що застосовуються, спричиняється ши-

рокий спектр різноманітності та складності, які він назвав “гібридною” війною.

“Гібридні” війни можуть вести як держави, так і недержавні суб’єкти. Такі війни передбачають низку різних способів їх ведення, включаючи звичайні можливості, нерегулярну тактику та формування, терористичні акти, беззастережне насильство та примус, злочинні розлади. Ці мультимодальні дії можуть проводити окремі підрозділи або навіть один і той самий підрозділ, але, як правило, вони оперативно та тактично спрямовуються та координуються в межах основного бойового простору для досягнення синергетичних ефектів [3].

Основною ідеєю Ф. Хоффмана є взаємне проникнення різних аспектів війни, використання як кінетичної, так і некінетичної зброї, учасників та неучасників воєнних конфліктів. Слід зазначити, що ще у 2009 р. він виклав оновлене визначення, що стосувалося безпосередньо учасників військового конфлікту та зосереджувалося на режимах конфлікту противника. Воно виключає “підривні технології” і “підривну соціальну поведінку” або злочинність.

Один із найвпливовіших у світі експертів Девід Кілкуллен в книзі “Випадкова партизанка” (The accidental Guerilla) зазначає: “Гібридна” війна – це краще визначення сучасних конфліктів, оскільки воно містить у собі комбінацію партизанської та громадянської воєн, а також заколоту та тероризму” [5].

В свою чергу, полковник сухопутних військ США Дж. МакКуен, характеризуючи “гібридні” війни, робить основний акцент не лише на зміні прийомів та засобів ведення бойових дій, а й на основних об’єктах, на які поширюються військові дії. Він стверджує, що “гібридні” війни є поєднанням симетричної і асиметричної воєн, в яких армія проводить традиційні військові операції проти ворожих військових сил, з одночасними і більш рішучими спробами домогти-

ся контролю над корінним населенням зони бойових дій шляхом забезпечення стабільності його існування [6].

Українські дослідники Ю. І. Міхеєв, Г. П. Чернявський та ін. на основі вивчення досвіду “гібридних” війн у Югославії, Іраку, Афганістані, Сирії, Лівії, Грузії та Україні зазначають, що в загальних рисах їх можна визначити як сукупність заздалегідь підготовлених та оперативно реалізованих дій військового, дипломатичного, економічного, інформаційного характеру, спрямованих на досягнення стратегічних цілей. Ключове значення полягає у підпорядкуванні інтересів однієї держави іншій в умовах збереження сформованого політичного устрою країни [7].

Науковці Національного інституту стратегічних досліджень з’ясували особливості “гібридних” воєн, здійснили типізацією воєнних конфліктів та дали визначення “гібридній” війні як одночасному й адаптивному застосуванню об’єднаного набору звичайних озброєнь, іррегулярної техніки, тероризму, кримінальних дій та невійськових інструментів” [8, с. 27]

При цьому вони слушно зауважують той факт, що “гібридна” війна є “парасольковим” терміном, що покриває різні аспекти цього явища та уможливорює інтегрування у відносно цілісне розуміння набору пов’язаних з ним різноманітних і різноспрямованих підходів [10, с. 22]

Відтак, проведений огляд основних визначень “гібридної” війни дає змогу визначити її як асиметричну війну, в ході якої передбачається використання не лише класичних методів та інструментів, а й невоєнних, таких як: інформаційний, економічний, соціологічний вплив тощо. Крім того, “гібридні” війни передбачають використання так званих недержавних виконавців – терористів, груп місцевого населення, зв’язок з якими агресор повністю заперечує.

В умовах зростаючої геополітичної напруги, збільшення конфліктних зон та зміни характеру сучасних конфліктів і воєн держави розуміють, що захищати свої як геополітичні, так і гео економічні інтереси можливо лише за наявності сильної, боєздатної армії, відповідно до сучасних вимог озброєння, добре навченого та екіпірованого персоналу, а також потужного військово-промислового комплексу.

В свою чергу, утримання та розвиток власних збройних сил, розвиток наукових досліджень у сфері оборонної та військової промисловості, модернізація військового обладнання потребують відповідних коштів. Саме тому одним із найбільш важливих критеріїв того, як держава дбає про підтримку збройних сил та інших військових формувань, їх бойову готовність, є рівень оборонних витрат, а також їх спрямування за окремими функціональними напрямками.

Як свідчить аналіз наукових досліджень та публікацій з питань воєнної економіки – окремої галузі економіки держави, що охоплює всі економічні питання воєнної справи, дискусії щодо необхідності та ролі оборонних витрат, в тому числі військових, ведуться ще з часів Адама Сміта. У роботі “Дослідження про природу та причини багатства народів” (1779 р.) Адам Сміт зазначав “...захист суспільства від насилля інших незалежних суспільств постійно потребує все більших і більших витрат, в міру того, як суспільство розвивається і цивілізується” [18, с. 664].

Не залишилося поза увагою питання військових витрат та обґрунтування їх ролі в реалізації оборонної функції держави і серед представників інших теоретичних напрямів та економічних шкіл. Так, в рамках марксистського підходу військові витрати визнавалися не лише інструментом забезпечення обороноздатності, а й додатковим інструментом розвитку економіки країни

через підтримку сукупного попиту, стримування падіння норми прибутку та попередження економічної кризи.

Карл Маркс обґрунтував важливу роль військових сил і наголошував на їх здатності сприяти зростанню продуктивності праці. Він писав: “Солдат зберігає менший час для самозахисту і, тим самим, сприяє розвитку загальної продуктивності праці” [19, с. 293]. Однак, слід зазначити, що серед представників марксизму були й ті, хто заперечував позитивну роль військових витрат і мілітаризму для економічного розвитку країни. Так, в роботі “АнтиДюринг” Фрідріх Енгельс стверджував, що війна не несе ніякої користі, прискорюючи можливість фінансового краху, а перемогу можна отримати лише за рахунок технологій, що призводять до руйнівної гонки озброєнь [20].

Представники кейнсіанського підходу вважали, що держава повинна активно використовувати військові витрати як інструмент господарського регулювання, що сприяє зростанню виробництва за рахунок ефекту мультиплікації в умовах неефективного сукупного попиту.

Німецькі дослідники І. Петер, В. Кланк, К. Енгельгард погоджувалися з Дж. М. Кейнсом, який ще у 1940 р. зазначав: “Військові приготування не потребують якихось жертв, вони більше діють як стимулятор, що не тільки не спричиняє негативний вплив на систему “нового порядку”, а й, навпаки, підвищує індивідуальний попит та життєвий рівень”. Таким чином, прибічники кейнсіанських поглядів відводили вагому роль військовим витратам не лише в забезпеченні обороноздатності держави, а й в розвитку економіки країни [21, с. 39].

Не залишилося поза увагою питання ролі військових витрат і серед представників неокласичного напряму економічної теорії. Представники інституціоналізму також визначають специфічність військових

витрат та їх роль в економіці країни. Так, американський вчений Дж. К. Гелбрейт вважає національну оборону та витрати на її забезпечення корисним видом економічної діяльності держави [22, с. 27].

Відтак, огляд основних наукових шкіл та економічних течій засвідчив, що представники жодних з них не ставили під сумнів необхідність військових витрат для захисту й оборони країни, особливо наголошували на їх значній ролі для економіки. Дискусії точилися навколо проблеми визначення необхідних обсягів військових витрат з позиції достатності, тобто можливості держави в будь-який момент захистити свої кордони та громадян. Визначаючи роль військових витрат у зростанні економіки, представники різних економічних течій зосереджували увагу на необхідності дотримання принципу не лише достатності, а й розумності, що дасть можливість забезпечити виконання соціально-економічних завдань.

З метою подальшого з'ясування ролі військових витрат та їх впливу на макроекономічні показники держави доцільно, передусім, з'ясувати сутність військових витрат, визначити їх структуру, в також вплив на економіку країни. Аналіз наукових джерел з цієї проблематики, рейтингових оцінок міжнародних організацій, методологічних підходів до розрахунку військових витрат засвідчив відсутність єдиного підходу до визначення складових військових витрат, ототожнення понять "військові" та "оборонні витрати".

В україномовній фаховій літературі зустрічаються поняття "військові витрати", "витрати на оборону", "воєнні витрати", "військові видатки". Аналогічно і в англійській літературі використовують поняття *military expenditure*, *military spending*, *defense expenditure*, *defense (defence) spending*, *defence expenditure* [23–24].

Відсутність однозначності у визначенні поняття "військові витрати" пов'язана, пе-

редусім із труднощами віднесення витрат до військових або цивільних, зокрема під час виготовлення продукції подвійного призначення, до якої належать різноманітні засоби зв'язку, транспорту, а також будівлі, дороги, аеродроми, космодроми, порти тощо.

Ще однією проблемою є існування особливостей національних бюджетних звітів щодо державних фінансів, оскільки обороноздатність країни забезпечується значною кількістю галузей промисловості, зокрема радіотехнічною, авіаційною, електронною, підприємствами із ремонту зброї, військової та спеціальної техніки тощо. Важливою складовою є витрати, пов'язані з тиловим забезпеченням збройних сил, до яких належать матеріальне, технічне, транспортне, медичне та ін. Така значна кількість галузей, що беруть участь у формуванні військової організації, ускладнює облік та транспарентність військових витрат.

Так, до прикладу, за визначенням підручника з економіки для військових закладів вищої освіти Росії, під військовими витратами розуміють оборонні витрати та інші витрати, що супроводжують військові зусилля держави, витрати на утримання військових різного призначення, витрати оборонної промисловості [25]. Тобто, в країні, що ставить за мету досягнення геополітичного лідерства, поняття військові витрати включає оборонні.

В українських ЗВО, де готують військових, у відкритому доступі відсутні підручники та посібники з цієї проблематики. Зокрема, при вивченні дисципліни "Основи оборонної економіки" у військовому інституті Київського національного університету імені Тараса Шевченка воєнні витрати трактуються як грошові витрати на підготовку оборони держави, що охоплюють утримання збройних сил, розвиток військової промисловості, воєнні дослідження. Тобто, у

цьому випадку військові та оборонні витрати ототожнюються [9].

Можна погодитися з тим, що військові витрати спрямовуються на утримання збройних сил. Однак, як зазначалося вище, їх діяльність тісно пов'язана з існуванням інженерних, транспортних та інших видів діяльності, витрати на які також належать до військових. Крім того, розмір витрат визначається не лише станом розвитку економіки, а й станом, в якому перебуває країна. Розмір витрат залежатиме від етапу конфлікту між його учасниками: мирний час, підготовка до війни, безпосереднє проведення воєнних дій. Крім того, навіть в мирний час величина військових витрат та їх фінансування буде визначатися однією із трьох можливих військових доктрин, що базується на політичному виборі країни:

- повна відмова від військових витрат;
- створення могутньої військової супердержави;
- фінансування оборони за принципами мінімальної достатності [10].

В Україні фінансування військових витрат до 2014 р. здійснювалося відповідно до третього підходу. Усталеним в Україні є визначення військових витрат як “грошових коштів, які спрямовує держава на підготовку військової організації та країни до дій із забезпечення оборони і військової безпеки, на здійснення таких дій в різних формах у мирний та воєнний час, а також на ліквідацію деяких наслідків” [11; 12; 26].

Варто зазначити, що це визначення не є повним, оскільки фінансування військової організації здійснюється не лише за рахунків держави, а й за рахунок позабюджетних джерел, у вигляді грошових коштів і матеріальної допомоги, зокрема і міжнародної фінансової допомоги, особливо в період конфліктних та воєнних ситуацій.

Так, в Україні, з початком розв'язання воєнних дій Росією було прийнято рішення

про створення Ради волонтерів при Міністерстві оборони України для координації діяльності осіб, громадських організацій, які надають допомогу українській армії, сприяють її матеріально-технічному забезпеченню – закупівлі спорядження (оптичної прилади, приціли, каски тощо), участь в ремонті військової техніки та надання медичної допомоги військовослужбовцям. Зокрема у 2014 р. для допомоги Збройним силам України було спрямовано пожертв на суму 153,276 млн грн.

Чинним законодавством передбачено, що Збройні сили України можуть здійснювати власну господарську діяльність. Так, земля, вода, інші природні ресурси, а також майно, закріплені за військовими навчальними закладами, організаціями Збройних сил України, є державною власністю, що належить їм на праві оперативного управління та звільняється від сплати всіх видів податків. Відтак, законодавство передбачає можливість для національних Збройних сил отримувати доходи від господарської діяльності, що витрачається на їх власні потреби, хоча основним джерелом фінансування військових витрат залишаються кошти Державного бюджету України.

У Законі України “Про Збройні сили України” поняття “військові витрати” або “витрати на оборону”, “військові видатки” не зустрічаються, натомість є лише стаття 15 “Фінансування Збройних сил України”. Особливо варто звернути увагу на той факт, що військові дослідження не зазначені у перерахованих в статті 15 можливих видах діяльності, хоча фактично їх фінансування здійснюється [28].

Аналогічно, у Законі України “Про національну безпеку” у статті 35 лише констатується вимога, що обсяг видатків на фінансування сектору безпеки і оборони має становити не менше 5 відсотків запланованого обсягу внутрішнього валового

продукту, з яких не менше 3 відсотків має спрямовуватися на фінансування сил оборони [29]. Показовим є той факт, що у цьому законі чітко розмежовано обсяги видатків окремо на сектори національної безпеки та оборони.

Вищезазначене підтверджує тезу щодо неоднозначності трактування національних бюджетних класифікацій і формування звітності щодо державних фінансів. Так, в бюджетній статистиці США, наприклад, використовується поняття “офіційний військовий бюджет”, який відображено в загальному бюджеті в розділі “Національна оборона”. Окрім того, виокремлено бюджет власне Міністерства оборони.

Як показав аналіз, до офіційного військового бюджету, окрім витрат на Міністерство оборони США, включені також витрати на військові потреби інших міністерств та відомств, таких як: Міністерство енергетики, що займається розробкою та виготовленням ядерних бойових припасів та ядерної техніки військового призначення. До офіційного військового бюджету США належать витрати Федерального управління, що виконує функції громадської оборони, здійснює мобілізаційну підготовку економіки в умовах надзвичайних ситуацій. До зазначеного бюджету віднесено також витрати Національного наукового фонду дослідження, зорієнтовані на оборонні потреби, а також витрати Адміністрації загальних служб, які опікуються стратегічними запасами, та Служби вибіркового призову.

Зокрема, у 2020 р. офіційний військовий бюджет США охоплює чотири компоненти. По-перше, це базовий бюджет на суму 636 мільярдів доларів для фінансування Міністерства оборони. По-друге, 69 мільярдів доларів спрямовується на фінансування закордонних операцій (на випадок надзвичайних ситуацій, зокрема для боротьби з групою “Ісламська держава”). Третій компонент

передбачає фінансування загальної кількості інших департаментів, що захищають американську націю. Ці витрати мають назву Національна безпека (Homeland Security) і становлять додатково 228 мільярдів доларів. Вони включають фінансування департаменту внутрішньої безпеки (105 мільярдів доларів), інших відомств, а також фінансування внутрішньої безпеки (50 мільярдів доларів), Державного департаменту у справах ветеранів (44 мільярди доларів), Національного управління ядерної безпеки, що належить до складу Міністерства енергетики (20 мільярдів доларів), ФБР та департаменту кібербезпеки, що належать до складу Міністерства юстиції (9,8 мільярда доларів). Уже кілька років поспіль військові витрати США збільшують як поточний борг, так і дефіцит бюджету [30].

Оскільки більшість витрат на оборону фінансуються в основному через Міністерство оборони, вважається, що саме його бюджет і представляє військові витрати, що використовуються в процесі звітності та аналізу. Як бачимо, за таких умов робити міжнародні статистичні порівняння доволі складно.

З метою впорядкування процесу обліку та звітності військових витрат в ООН розроблено функціональну класифікацію державних витрат COFOG (Classification of the functions government). Зазначена класифікація дає можливість чітко відокремити витрати на оборону та військові витрати. Так, згідно з COFOG витрати на оборону охоплюють:

- витрати на військову оборону;
- витрати на цивільну оборону;
- витрати на військову допомогу іноземним реципієнтам;
- витрати на дослідження у військовій сфері і сфері військово-промислового комплексу;
- інші витрати управлінського, юридичного та іншого характеру [26].

В свою чергу, згідно з методологією ООН до військових витрат відносять:

- витрати на управління збройними силами;
- витрати на діяльність наземних, повітряних, морських і космічних збройних сил;
- витрати на діяльність інженерних, транспортних, установ зв'язку, розвідувальних, керуючих персоналом та інших небойових видів військових сил;
- витрати на діяльність або підтримання резервних та інших допоміжних військових сил.

В резолюції 66\20 Генеральної Асамблеї ООН державам-членам рекомендується надавати інформацію про їх національні військові витрати в рамках Звіту про військові витрати. У цій резолюції зазначено, що до військових витрат належать всі фінансові ресурси, які держава витрачає на використання та забезпечення своїх військ. [27] Однак соціальна підтримка військових та їх сімей, будівництво житла для військових та витрати на військову освіту до військових витрат не включаються.

Різницю у трактуванні оборонних витрат та військових витрат можна спостерігати, аналізуючи склад і структуру видатків на оборону з Державного бюджету України. Так, відповідно до наказу Міністерства фінансів України від 14.01.2011 р. № 11 (зі змінами) "Про бюджетну класифікацію", до видатків на оборону включено видатки на: військову оборону; цивільну оборону; військову допомогу зарубіжним країнам; військову освіту; фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері оборони, іншу діяльність у сфері оборони.

Згідно з методикою НАТО, яку використовує Стокгольмський інститут дослідження проблем миру (SIPRI), до військових витрат включають всі поточні та капітальні витрати на збройні сили, в тому числі миротворчі, на Міністерство оборони та інші державні

органи, що здійснюють захист кордонів, воєнізовані сили, якщо вони навчені та оснащені для проведення військових операцій, та військову-космічну діяльність. Додатково до військових витрат включають витрати на військовий і цивільний персонал, в тому числі: пенсії військовослужбовців та цивільного персоналу; експлуатацію та технічне обслуговування; закупівлі; військові дослідження і розробки, а також військову допомогу (для військових витрат країн донорів). Однак за методологією SIPRI до військових витрат не включаються витрати на цивільну оборону, як, до прикладу, утримання Міністерства з надзвичайних ситуацій, а також витрати, пов'язані з минулою військовою діяльністю (виплати пільг ветеранам та членам їх сімей, конверсію збройних підприємств, ліквідацію зброї).

За методологією Міжнародного валютного фонду (МВФ), до військових витрат включаються: всі витрати на Міністерство оборони та інші відомства держави, пов'язані з військовою справою; витрати на утримання збройних сил (включаючи закупівлю військової зброї та техніки, запаси готових виробів за винятком промислової сировини, необхідної для їх виробництва); витрати на військове будівництво; витрати на рекрутинг (вербування), навчання, оснащення, переїзд, харчування, одяг та житло для військовослужбовців, винагороди, медичну допомогу та інші послуги. Сюди також включаються капітальні видатки на забезпечення квартир сім'ям військовослужбовців; витрати на військові школи; науково-дослідні роботи та розробки, що, насамперед, чітко служать цілям оборони.

До військових витрат, за методикою МВФ, зараховують також фінансування воєнізованих організацій, таких як: жан-дармерія, міліція безпеки, прикордонники, митники та інші, особовий склад яких підготовлений та забезпечений усім необхідним

для використання їх (в разі потреби) як військовослужбовців. Також під цю категорію потрапляють видатки для зміцнення державних служб для подолання етапів воєнного періоду, навчання персоналу цивільної оборони, придбання матеріалів та обладнання для цих цілей. Також до військових витрат включаються видатки на іноземну військову допомогу та внески в міжнародні військові організації й альянси. Натомість МВФ до військових витрат не включає видатки на невійськові цілі, зокрема виплати чи послуги, що надають ветеранам війни та військовослужбовцям у відставці. Методику МВФ використовують лише для країн, що співпрацюють з МВФ за програмами кредитування дефіцитів бюджетів.

Зміна природи сучасних конфліктів, а також той факт, що вони відбуваються у відкритих економіках, практика “гібридної” війни з Росією, участь України у міжнародних організаціях та конституційно закріплений вступ до Північноатлантичного Альянсу вимагає гармонізації національного законодавства, а отже, використання прийнятих для НАТО визначень військових витрат та їх структури.

Відтак, враховуючи методичну невідзначеність у процесах віднесення витрат до військових або/та оборонних, пропонується зосередитися на методиці, яку пропонує Стокгольмський інститут дослідження проблем миру (SIPRI). Як уже зазначалося вище, річні звіти цього інституту використовують дослідники, політики та військові експерти різних країн світу. Матеріали цих аналітичних щорічників застосовують такі міжнародні організації, як Світовий банк, МВФ, ЄС. Також вагомим аргументом щодо використання цієї методики є те, що вона майже повністю відповідає методиці НАТО.

Підсумовуючи, пропонується трактувати військові витрати як вагому складову оборонних та безпекових витрат, пов'язаних із

розбудовою військової організації держави для виконання завдань військової доктрини. З метою забезпечення транспарентності військових витрат в умовах відкритих економік пропонується в структурі витрат виокремити витрати на підтримання миру та вирішення міжнародних конфліктів.

В контексті прийнятих в Україні нових законів за аналогією з країнами Заходу та НАТО, де акцентовано увагу на необхідності фінансування Національної безпеки паралельно з Національною обороною, пропонується наступна функціональна структура військових витрат (рис 1).

Основною складовою оборонних витрат є виплати для фінансування Збройних сил України з бюджету Міністерства оборони, а також інших структурних підрозділів цивільних міністерств. Військові витрати, спрямовані на підтримання постійної високої готовності держави в умовах як потенційних “гібридних” загроз, так і під час “гібридних” воєн або тривалих збройних конфліктів. Вони включають передусім прямі витрати, пов'язані з підтримкою боєздатності збройних сил та їх матеріально-технічним переоснащенням на новому технологічному рівні, фінансуванням науково-дослідних робіт, зокрема фундаментальних досліджень, військового будівництва та розвитку інфраструктури, витрати на військову освіту та пенсії військовим і цивільним службовцям.

До витрат на підтримання миру та вирішення міжнародних конфліктів віднесено витрати на участь у миротворчих операціях за межами країни, міжнародному партнерстві у військовій сфері, участь у міжнародних оборонних альянсах тощо. До непрямих належать витрати, пов'язані з ліквідацією наслідків війн, погашенням кредитів, виданих на виконання державних оборонних замовлень, програм продукції подвійного використання, розвитку нових комунікацій-

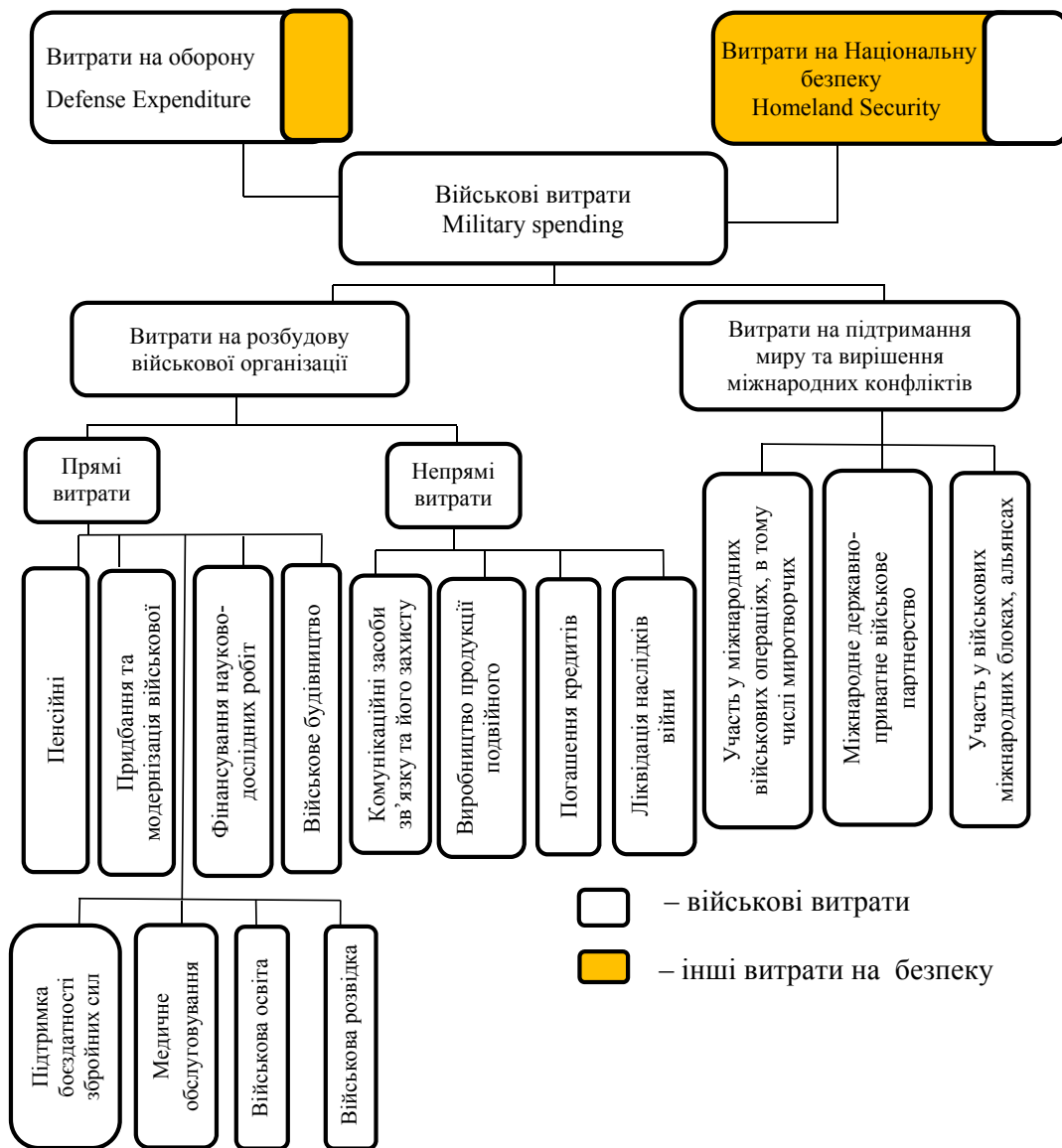

Рис. 1. Класифікація військових витрат*

* Побудовано автором.

них засобів зв'язку та його захисту, зокрема кібербезпеки, витрати, пов'язані з минулою військовою діяльністю (виплати пільг ветеранам та членам їх сімей, на конверсію збройних підприємств, ліквідацію зброї), розвідувальною діяльністю. Ці непрямі ви-

трати можуть фінансуватися у статтях на Національну безпеку. Цивільно-військова діяльність включається до військових витрат, але лише за умови, коли військова складова може бути конкретно врахована або оцінена.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, варто зауважити, що поточна ситуація в світі характеризується зростаючою напруженістю та розширенням зон військових конфліктів, які змінюють свій характер та можуть бути класифіковані як “гібридні” війни. Основними проявами сучасних конфліктів є використання поряд із військовими силами таких інструментів, як економічний, інформаційний, дипломатичний, соціологічний вплив. В розгортанні сучасних конфліктів використовують так званих недержавних виконавців – терористів, групи місцевого населення. Як правило, у них відсутні часові рамки, оскільки здебільшого зазначені конфлікти є неоголошеними. В умовах глобалізації й інформатизації світу локальні конфлікти виходять за межі національних рамок і стають міждержавними. Тому більшість країн світу нарощують свої військові витрати.

Для отримання реальної картини, пов’язаної з військовою могутністю країн світу, варто чітко розмежовувати військові, оборонні витрати та витрати на національну безпеку, визначати їх структуру, що забезпечить транспарентність військових витрат, дасть змогу з’ясувати їх вплив на макроекономічні показники окремих країн світу.

Військові витрати, на відміну від оборонних, частково включають витрати, пов’язані з національною безпекою, конверсією виробництва, виплатою пільг та пенсій ветеранам. За умови реалізації країнами військових доктрин, що ставлять за мету досягнення геополітичного лідерства, військові витрати перевищують оборонні. Відповідно, військовими витратами пропонується вважати суму витрат на розбудову військової організації країни відповідно до прийнятої нею військової доктрини та витрат на міжнародну діяльність, пов’язану з урегулюванням міжнародних конфліктів.

Подальші наукові дослідження з цієї проблематики мають зосередитися на макроекономічних ефектах військових витрат у країнах із відкритими економіками, до яких належить й Україна.

Список використаних джерел

1. *Conflict Barometer: Число “войн” снизилось, “ограниченных войн” возросло. 1 марта 2019 года* URL : <https://eadaaily.com/ru/news/2019/03/01/conflict-barometer-chislo-voyn-snizilos-ogranichennyh-voyn-vozroslo>.
2. *Турбулентность международных отношений: чем может быть обусловлен рекордный рост мировых военных расходов* URL : <https://russian.rt.com/world/article/741176-voennye-rashody-mir-reiting-stran>.
3. Hoffman F. *Conflict in the 21st century: the rise of hybrid wars*. 2007. URL : <http://armedforcesjournal.com/hybrid-vs-compound-war/>.
4. Hoffman F. *Hybrid vs. compound war*. 2009. URL : <http://armedforcesjournal.com/hybrid-vs-compound-war>.
5. Kilcullen D. *The accidental guerrilla: fighting small wars in the midst of a big one*. Oxford University Press. 2009. 369 p.
6. McCuen, J. J. *Hybrid wars*. URL : <https://www.questia.com/library/journal/1P3-1458719761/hybrid-wars>.
7. Міхеев Ю. І., Чернявський Г. П., Пінчук О. І., Турченко Ю. В. *Дефініції поняття “гібридна” війна. Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2016. Вип. 51. С. 124–130. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpvkn_2016_51_18.
8. *Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна*. Київ : НІСД, 2017. 496 с.
9. Кириленко І. В. *Основи оборонної економіки. Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 135 с. URL : https://mil.univ.kiev.ua/files/63_1136594066.pdf.

10. Феценко Л. В., Проноза П. В., Кузьминчук Н. В. Бюджетна система України. Київ : Кондор, 2013. 440 с.
11. Полторак С. Т. Рекомендації з оборонного планування на основі спроможностей в Міністерстві оборони України та Збройних силах України. URL : https://www.mil.gov.ua/content/other/Recommendationson_CBP_120617.pdf.
12. Сазонець О. М., Жемба А. Й., Валіупліна З. В., Захарова Д. С. Економіка Оборонно-промислового комплексу України в контексті міжнародного співробітництва : монографія. Рівне : НУВГП, 2016. 118 с.
13. Кириленко О. П. Сучасні тенденції видатків на оборону з державного бюджету України. Світ фінансів. 2019. Вип. 3 (60). С. 180–188.
14. Farwell J., Rohozinski R. The new reality of cyber war survival. *Global Politics and Strategy*. 2012. Vol. 54:4. P. 107–120. URL : <https://doi.org/10.1080/00396338.2012.709331>.
15. Marshall. From civil war to proxy war: past history and current dilemmas. *Small Wars & Insurgencies*. 2016. Vol. 27:2. P. 183–195. URL : [DOI:https://doi.org/10.1080/09592318.2015.1129172](https://doi.org/10.1080/09592318.2015.1129172)
16. McNerney M. Military innovation during war: paradox or paradigm? *Defense & Security Analysis*. 2005. Vol. 21:2. P. 201–2012. URL : <https://doi.org/10.1080/1475179052000344017>.
17. Манойло А.В. Гибридные войны и цветные революции в мировой политике. *Право и политика*. 2015. № 7. С. 918–929.
18. Сміт А. Багатство народів. Дослідження про причини добробуту націй ; пер. О. Васильєвої. Київ : Наш формат, 2018. 722 с.
19. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения в 50 т. 2-е изд. Москва : Гос. изд-во полит. лит., 1981. Т. 26. Ч. 1.
20. Энгельс Ф. Анти-Дюринг. Диалектика природы. 1882. 832 с.
21. Петер И., Кланк В., Энгельгард К. Военное производство в экономике империализма ; пер. с нем. Москва : Политиздат, 1988. 203 с.
22. Гелбрейт Дж. К. Экономические теории и цели общества ; пер. с англ. Н. Н. Иноземцев, А. Г. Милейковского. Москва : Прогресс, 1979. URL : <http://www.library.fa.ru/files/galbraith.pdf>.
23. Colin A. Military spending and the UN's development agenda. *Peace Review*. 2013. Vol. 25:1. P. 24–32. URL : <https://doi.org/10.1080/10402659.2013.759757>.
24. Lamb G., Kallab V. (Ed.). Military expenditure and economic development: a symposium on research issues. *World Bank Discussion Papers*. 1992. URL : <http://documents1.worldbank.org/curated/en/633021468739234023/pdf/multi-page.pdf>.
25. Комягин Д. Л. Военный бюджет (расходы на оборону). URL : <https://publications.hse.ru/mirror/pubs/share/folder/dvavordq5o/direct/157312049>.
26. Classification of the functions of government. URL : <https://www.imf.org/external/pubs/ft/gfs/manual/pdf/ch6ann.pdf>.
27. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей 4 декабря 2017 г. URL : <https://www.un.org/ru/ga/72/docs/72res1.shtml>.
28. Про Збройні сили України”. Закон України. від 02.10.2019. № 144-IX (144-20). Вісник Верховної Ради. 2019. № 46. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12>.
29. Про національну безпеку України. Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
30. US military budget, its components, challenges, and growth. URL : <https://www.thebalance.com/u-s-military-budget-components-challenges-growth-3306320>.

References

1. Conflict Barometer: Chislo “voin” snizilos, “ogranichennykh voyn” vozroslo. 1 marta 2019 hoda [The number of “wars” has decreased, and the number of “limited wars” has increased]. (2019). Available at: <https://eadaily.com/ru/news/2019/03/01/conflict-barometer-chislo-voyn-snizilos-ogranichennykh-voyn-vozroslo>.
2. Turbulentnost mezhdunarodnykh otnosheni: chem mozhet byt obusloven rekordnyi rost mirovykh voennykh raskhodov [Turbulence in in-

- ternational relations: What could cause the record growth of world military spending]. Available at: <https://russian.rt.com/world/article/741176-voennye-rashody-mir-reiting-stran>.
3. Hoffman, F. (2007). Conflict in the 21st century: the rise of hybrid wars. Available at: <http://armedforcesjournal.com/hybrid-vs-compound-war/>.
4. Hoffman, F. (2009). Hybrid vs. compound war. Available at: <http://armedforcesjournal.com/hybrid-vs-compound-war/>.
5. Kilcullen, D. (2009). *The accidental guerrilla: fighting small wars in the midst of a big one*. Oxford University Press.
6. McCuen, J. Hybrid wars. Available at: <https://www.questia.com/library/journal/1P3-1458719761/hybrid-wars>.
7. Mikhieiev, Yu., I. Cherniavskiy, H. P., Pinchuk, O. I., Turchenko, Yu. V. (2016). Definitzii poniattia "hibrydna viina" [Definitions of "hybrid war"]. Zbirnyk naukovykh prats Viiskovoho instytutu Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka – The Collection of Scientific Works of the Military Institute of the Taras Shevchenko National University, 51, 124–130. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpviknu_2016_51_18.
8. Horbulin, V. (Ed.). (2017). *Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front*. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
9. Kyrylenko, I.V. *Osnovy oboronnoi ekonomiky [Fundamentals of defense economics]*. Viiskovyi instytut Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Available at: https://mil.univ.kiev.ua/files/63_1136594066.pdf.
10. Feshchenko, L. V., Pronoza, P. V., Kuzmynchuk, N. V. (2013). *Biudzhetna systema Ukrainy [Budget system of Ukraine]*. Kyiv: Kondor [in Ukrainian].
11. Poltorak, S.T. *Rekomendatsii z oboronnoho planuvannia na osnovi spromozhnosti v Ministerstvi oborony Ukrainy ta Zbroinykh sylakh Ukrainy [Recommendations on capability-based defense planning in the Ministry of Defense of Ukraine and the Armed Forces of Ukraine]*. Available at: https://www.mil.gov.ua/content/other/Recommendation-son_CBP_120617.pdf.
12. Sazonets, O. M., Zhemba, A.I., Valiulina, Z.V., Zakharova, D.S. (2016). *Ekonomika oboronno-promyslovoho kompleksu Ukrainy v konteksti mizhnarodnogo spivrobitnytstva [Economy of the defense-industrial complex of Ukraine in the context of international cooperation]*. Rivne: NUVHP [in Ukrainian].
13. Kyrylenko, O. P. (2019). *Suchasni tendentsii vydatkiv na oboronu z derzhavnogo biudzhetu Ukrainy [Current trends in defense spending from the state budget of Ukraine]*. *Svit finansiv – World of Finance*, 3 (60), 180–188 [in Ukrainian].
14. Farwell, J., Rohozinski, R. (2012). The new reality of cyber war survival. *Global Politics and Strategy*, 54:4, 107–120. Available at: <https://doi.org/10.1080/00396338.2012.709331>.
15. Marshall (2016). From civil war to proxy war: past history and current dilemmas. *Small Wars & Insurgencies*, 27:2, 183-195. Available at: <https://doi.org/10.1080/09592318.2015.1129172/>.
16. McNerney, M. (2005). Military innovation during war: paradox or paradigm? *Defense & Security Analysis*, 21:2, 201–2012. Available at: <https://doi.org/10.1080/1475179052000344017>.
17. Manoilo, A.V. (2015). *Gibridnyie voynyi i tsvetnyie revolyutsii v mirovoy politike [Hybrid wars and color revolutions in world politics]*. *Pravo i politika – Law and Politics*, 7, 918–929 [in Russian].
18. Smit, A. (2018). *Bahatstvo narodiv. Doslidzhennia pro prychny dobrobutu natsii [Wealth of nations. Research on the causes of the well-being of nations]*. (Trans. O. Vasylieva). Kyiv: Nash format [in Ukrainian].
19. Marks, K., Engels, F. (1981). *Sochineniia v 50 t. [Works in 50 volumes]*. (2nd ed.). Moscow: Gos. izd-vo polit. lit. (Vol. 26. Part 1). [in Russian].
20. Engels, F. (1882). *Ants-Diurinh. Dialektika pryrody [Anti-Duhring. Dialectics of Nature]* [in Russian].
21. Peter, I., Klank, V., Engelgard, K. (1988). *Voennoe proizvodstvo v ekonomike imperializma [War production in the economy of imperialism]*. Moscow: Politizdat [in Russian].

22. Gelbreyt, Dzh. K. (1979). *Ekonomicheskie teorii i tseli obschestva [Economic theories and goals of society]*. (Trans. N. N. Inozemtsev, A. G. Mileykovskiy). Moscow: Progress. Available at: <http://www.library.fa.ru/files/galbraith.pdf>.

23. Colin, A. (2013). *Military spending and the UN's development agenda*. *Peace Review*, 25:1, 24–32. Available at: <https://doi.org/10.1080/10402659.2013.759757>.

24. Lamb, G., Kallab, V. (Ed.). (1992). *Military expenditure and economic development: a symposium on research issues*. *World Bank Discussion Papers*. Available at: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/633021468739234023/pdf/multi-page.pdf>.

25. Komyagin, D. L. *Voennyiy byudzhet (rashodyi na oboronu) [Military budget (defense spending)]*. Available at: <https://publications.hse.ru/mirror/pubs/share/folder/dvavordq5o/direct/157312049>.

26. *Classification of the functions of government*. Available at: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/gfs/manual/pdf/ch6ann.pdf>.

27. *Rezolyutsiya, prinyataya Generalnoy Assambleey 4 dekabrya 2017 h. [Resolution adopted by the General Assembly on 4 December 2017]*. Available at: <https://www.un.org/ru/ga/72/docs/72res1.shtml>.

28. *Pro Zbroini syly Ukrainy. Zakon Ukrainy vid 02.10.2019 № 144-IX (144-20) [About the Armed Forces of Ukraine. Law of Ukraine]*. (2019, October, 2). *Visnyk Verkhovnoi Rady – Bulletin of the Verkhovna Rada*, 46. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12>.

29. *Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy. Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 r. № 2469-VIII [On the national security of Ukraine. Law of Ukraine]*. (2018, June, 21). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.

30. *US military budget, its components, challenges and growth*. Available at: <https://www.the-balance.com/u-s-military-budget-components-challenges-growth-3306320>.

Стаття надійшла до редакції 13.05.2020.